

DET DOLDA MOTIVET

(Kolumn ÅU 23.7.98)

Lars Hertzberg

Alexander Herzen, en av Rysslands främsta politiska tänkare, berättar i sina memorarer om studiekamraten Vadim:

"Jag påminner mig att jag en gång under universitetstiden satt tillsammans med Vadim vid en flaska rhenskt vin. Vadim blev allt mera nedstämd och slutade med att i en dyster och tragisk ton citera de ord don Carlos lånat av Julius Caesar: 'Tjugofyra år, utan att ha gjort något för odödligheten.' Denna tanke i förening med hochheimern bragte min vän i en sådan förtvivlan att han av alla krafter slog till glaset och krossade det; skärvorna inträngde så djupt i hans hand, att han bar märken därav ända till sin död. Allt det där är nog gott och väl, men varken Julius Caesar, don Carlos, markis Posa eller Vadim och jag har varit i stånd att förklara, varför det vore nödigt att göra någonting för odödligheten. Om det finns någonting att göra, så är det ju självfallet att man måste göra det, men att handla blott för att efterlämna ett minne åt mänskligheten — det är en mycket vag idé."

Det är kanske ingen tillfällighet att Herzen är den av de två som gått till eftervärlden. Vadim blev en fotnot i historien — och det enbart tack vare sin patetiska inställning till odödligheten. (Också det vi kallar odödlighet är f.ö. bara en fördröjd dödlighet. Det kommer en tid när också Caesar är bortglömd.)

Jörn Donner frågade i en TV-intervju inför 80-årsdagen hur _Ingmar Bergman_ ville bli ihågkommen efter femtio år. Bergmans inställning var lika sund som Herzens: han sade att frågan om hur han skulle bli ihågkommen inte berörde honom det minsta. Han betraktade sina filmer och teaterföreställningar som ett slags bruksvaror. Det glädde honom om människor hade användning för dem, men det spelade ingen roll för honom om de kom ihåg honom eller inte.

Jag har ingen anledning att betvivla att Bergman var uppriktig. Men Donner frågade honom inte om han alltid hade tänkt som han gjorde nu. Det ligger nära till hands att tro, att detta var ett förhållningssätt Bergman hade mognat fram till, att han var betydligt mera ärelysten i början av sin karriär.

Ärelystnad är förvisso ett motiv vi inte gärna erkänner hos oss själva. Överhuvudtaget resonerar man nuförtiden som om ärelystnad inte existerade. Enligt den officiellt sanktionerade bilden av människan drivs vi först och främst av ekonomiska motiv. Det finns ingenting människor inte kan fås att göra för pengar, ingenting de kan tänka sig att göra om de inte får betalt. (Tänk t.ex. på idén att ingen skulle vilja arbeta om man inte var tvungen till det för att förbättra sin utkomst.) Men föreställningen om den ekonomiska människan är givetvis en karikatyr. Det finns många motiv som kan vara starkare, bland dem prestigebegäret, omsorgen om vårt anseende i andras ögon.

Att misstänka att en konstnär, en forskare eller en politiker drivs av ärelystnad eller ekonomiska motiv är att ifrågasätta renheten i hans eller hennes strävan. Hon drivs i så fall inte bara av kärleken till själva saken. Cynikern hävdar visserligen att det inte finns några rena motiv, att det inte existerar någon ren kärlek till konst, kunskap eller politiska ideal. Den som väljer någon av dessa former av mänsklig strävan drivs endast av behovet att se sitt namn i tryck, och om hon påstår något annat bedrar hon sig själv och andra.

Det är visserligen möjligt att det på dessa områden är lika svårt att hitta en människa utan ärelystnad som det är att hitta en pärla bland musslor, men det finns ändå ett fel i cynikerns resonemang. Rena och orena motiv är i själva verket sammanvävda på ett mycket komplexare sätt än han föreställer sig. Konstnären eller forskaren väljer inte sin karriär som ett medel att få erkänsla, utan om hon hungrar efter erkänsla så är det för att få en bekräftelse på värdet i det hon gör. Hon vill inte bara bli uppskattad, utan hon vill bli uppskattad _som_ konstnär eller forskare. Ja, hon kanske vill väcka förargelse hellre än bli missförstådd eller ignorerad. Också förargelsen kan vara en form av bekräftelse.

(Få av oss är ute efter att bli berömda för att vara berömda, à la _Linda Lampenius_, även om många kanske inte skulle kunna motstå lockelsen ifall vi fick chansen. Enligt löpsedlarna har Lampenius deklarerat att bilderna i Playboy var en genväg till toppen. Det betvivlar man inte. Hon underlät bara att säga toppen av vad.)

Behovet av bekräftelse bevisar i varje fall, att ens lidelse för själva saken inte räcker till, inte når hela vägen fram. Ärelystnaden blir som en protes för vår bristfälliga lidelse. Om vår lidelse räcker till är vi likgiltiga för omvärldens reaktioner. (Ingmar Bergman har kanske nått dit.)

Behovet av bekräftelse kan rentav bli viktigare än själva saken. Framgång, eller jagandet efter framgång, kan förgifta vår strävan. (Søren Kierkegaard_ fruktade ingenting mera än att få anhängare: han insåg att de skulle länka bort honom från hans sanningslidelse.)

*

Att komma igenom livet med anständigheten i behåll borde vara ambition nog för var och en av oss. Tyvärr är det många av oss som aldrig fattar det.